

derünnye: hajnalcsillag
bámtest: gyönyörű testalkat
gulacs: puszta, kopár
hajlag: éghajlat, klíma

gyökérhiszem: alapelv
szívecsem: szívecském
fűtyészni: kutatni, fűrkészni
tanakmányos: elméleti
tsárnok: tornác, folyosó
rakonca: törvény
pálltság: érdemborostyán
miséglő ok: anyagi ok
tzeikle: kelepce, tőr

életfekvés: sors
löllyedék: sebesen rohanó víz
potyol: zúz, ver
téhelyezetlen: színlelés nélkül
locsmoj: patak, folyamat
mammol: lassú mozgással dolgozik
piszkáncsi: tépelődő
sopár: sovány, szegényes
lökkögés: ingadozás, tétovázás
ipal: eltitkol, tagad, kérdésessé tesz
mezengy: idill
tzombolni: törekedve menni

vid: vidám, derült
latorkert: árok, sánc
szonkolyodik: szomorkodik
nyillám: ligetes hely, nyílás
átlohad: csendesen áthalad

zsinár: hiáavaló
kedvszessenés: kedvkerekedés
néztárgy: színmű
zengemény: opera
huppáltatni: hintázni
zsebbegény: erszény

végtelenlet: végtelen tér
széplődik: ragyog
ázur palota: kék ég
saja: finom, derék
képzelmész: poéta, költő
tűnetvilág: tündérvilág
valaholottolás: mindenütt levés
virály: zöldellő kies tájék
őrlélek: zseni
villó: éter

(Forrás: PENNAHÁBORÚK.
Szépirodalmi, 1980.)

Bikácsy Gergely

BALALAJKA ÉS ÖNBÜNTETÉS

Az írói becsvágy kudarca

1

Kádár Endre első regényét a *Nyugat* 1918-as évfolyama közölte folytatásokban. Az író 1909-től, tehát huszonekét éves korától a *Nyugat* rendszeres novellistája. Amikor a BALALAJKA egy évvel a folyóiratközlés után az Athenaeumnál könyv alakban is megjelent, Schöpflin írt róla a *Nyugat* lapjain, gyengéit sem elhallgatva, de jelentős műként dicsérve. A regényt ugyan 1939-ben még egyszer kiadták, de mára íróját is tökéletesen elfeledték, unott és másra kíváncsi olvasók tolják félre antikváriumok polcán két könyvét, a BALALAJKA-t és az ÖNBÜNTETÉS-t, ha véletlenül eléjük kerül.

Pedig elég csak néhány lapját átfutni, hogy valami nyugtalanító érzés fogja el az embert, egy görcsös, kapkodóan bizonytalan, mutáló tehetség erős, de furcsán kellemtelen sugárzása. „Kellemtelen” – ez a szó majd második, önsorsrontón legnagyobb

becsvágyú művét, az ÖNBÜNTETÉS-t olvasva tolul elénk igazán... s hagyján a szó: maga az érzés! A BALALAJKÁ-nál elsősorban a tehetséget érezzük, a még talán nem elég hig-gadt, de egyértelmű és vitathatatlan tehetséget.

Bán Ferenc és Moly Tamás a tizes években, Rab Gusztáv és Hajnik Miklós később: volt a *Nyugat*nak más, mára elfeledett prózatehetsége (Deák Gyula és Szívós Zsigmond személyében még drámaírója is), de anélkül, hogy ez utóbbiakat lebecsülném, Kádár Endre pályáját tartom a modern magyar próza egyik letragikusabb kudarcának. Az ÖNBÜNTETÉS félezer oldalas monstrum. Tizenhárom évig írta. Monstrumnak csak irtózatosan nagy bukása lehet, s ezt a bukást Kádár Endre már sohasem heverte ki. 1944-ben elhurcolták, nem tért vissza, de az író halála megelőzte a magánszemély el-pusztulását. A MAGYAR IRODALMI LEXIKON-ban nem szerepel. A hirhedt „Spenót”-ban két lábjegyzetadattal emlékeznek meg róla. Egyik sem saját művével kapcsolatos, Heltai Jenő TÜNDERLAKI LÁNYOK-járól írt cikkét említi az örökkévalóságnak szánt s az egyensúlyozó unalom momentumává nőtt akadémiai irodalomtörténet. Ha valaki jó és igaz méltatást akar olvasni róla, Schöpflin említett cikkén kívül a Génius Kiadó 1925-ös IRODALMI LEXIKON-ához kell fordulnia.

2

Kevés magyar regénynek van orosz vagy francia hőse.

A BALALAJKÁ-nak csak legfőbb epizódfigurája magyar. Bár fontos szereplő, s mintha a regény szerkezetének közepén is ő állna, sőt felületes olvasatban afféle titkos főhős-számba megy, nem az. Hontalan, áttetsző árnyék. A könyv hőse egy orosz mivoltát magáról ledobni nem tudó orosz férfi és egy jellegzetesnek megrajzolt francia nő. Ez a sajátossága szokatlanná, enyhén különös izűvé teszi a regényt.

Montreux-ben vagyunk, 1916-ban. Itt él, svájci háborúnkivülségben, párizsi emigráns orosz forradalmár férjétől külön Marie, a kispolgári származású, érzésű s gondolkodású fiatal francia nő. Felszínes, unaloműző viszonya van egy Makai nevű magyar fiatalemberrel, akinek múltjáról, otthoni életéről alig tudunk meg valamit. Az orosz forradalmárnak ezzel szemben egész élete és belső fejlődése végigvonul a regé-nyen, hol Marie idézi fel, hol saját belső monológjai. Marie látogatóba hívja férjét, majd visszamegy vele Párizsba. De a házasság nem sikerült, a szerelem nem éled újjá. Az orosz forradalom hírére Andrej hazaindul Oroszországba, s (mint a könyv bevezető soraiból már megtudtuk) más hazatérő emigránsokkal együtt elsüllyed a tengeren.

A BALALAJKA a francia naturalista regény, Goncourt és Flaubert impassibilité-fel-fogásában fogant talán; az író ügyel, hogy háttérben maradjon, hogy hűvösen csak ábrázoljon, de mindvégig erős expresszionista hangja van, s ez a stílus, ez a hang ér-dekesen feszül, görcsösen birkózik a szenttelenséggel. A könyv igazi témája az egy-máshoz lelkialkatuk és kulturális hagyományaik miatt sorsszerűen nem illő francia nő és orosz férfi összeférhetlensége, ennek megrajzolása az író igazi becsvágya.

Érdekes egy pillantást vetni az 1919-ben megjelenő magyar regényekre. Újak és régiek, avultak és frissek. Az Athenaeum például a BALALAJKÁ-val egy időben hirdeti Abonyi Lajos A VÖRÖS REGINA című sikerkönyvének második kiadását, „mely különösen izgalmas meseszövéssel tűnik ki”. A múlt ez még, az itt maradt múlt századi próza igénye, az izgalmas meseszövése komolytalanná, lényegtelenné vált csábítása. De itt hirdetik Bródy Sándor könyvét, A KÉTLELKŰ ASSZONY-t és A NAP LOVAGJÁ-t, Ambrus Zoltán

novelláskötetét, A KÉM-et, s kitekintésünk szemszögéből egy különösen figyelemre méltó sikert, Molnár Ferenc ANDOR-jának második kiadását (újabb húszezer példányban). Ezekben már csak a lélekrajz fontos, a cselekmény, az izgalmas történet majdhogynem érdektelen. Csupán Bródy szecessziós-naturalista prózája őrzi még, mintha maga Mikszáth bizta volna rá büszke megőrzésére...

Kádár Endre már az új felfogású, új érzékenységgű prózának akar írója lenni.

Ekkorra már maga a „lélektani regény” sem igazi újdonság. Még nálunk sem. Igazán frissnek és eredetinek mai szemmel nem az ANDOR hat 1919-ből, hanem Szép Ernő LILA ÁKÁC-a, s hat inkább impresszionista képeivel, madárlátta nyelvével, mint szabályosan motivált lélekrajzzal. De Cholnoky László vagy Nagy Lajos sem tudom, mennyire lenne így címkézhető (hogy a *Nyugat* szerzői közül két merőben különböző író emeljük ki, szinte találomra). Csak egy évvel később jelenik meg könyv alakban, de 1917-ben írta Füst Milán a NEVETŐK -et, e máig nem igazán felfedezett remekművet, melynek lázas és váratlan mélységeket felvillantó lélekábrázolása már kevésbé valamely francia minta hatását mutatja, hanem Dosztojevskijét vagy Freudét. Időnként egy Déry Tibor nevű, Kádár Endrénél is évekkal fiatalabb írótól közöl a *Nyugat* (Déry látja a LILA ÁKÁC varázsát impresszionista képiségeiben). Ő sem a franciás lélekábrázolás tanítványa. De felesleges is bizonykodni, Kassák már folyóiratot szerkeszt, sőt most jelenik meg a MISILLÓ KIRÁLYSÁGA, ez a természetes, szabad, semmifajta hagyományos lélekábrázolással nem törődő mesés hangulatú parasztregegy. Ráadásul Kassákot időnként Osvát is közli. 1918/19 telén történelmi és magántragédiáktól gyötörtön különlegesen érdekes dolog fiatal prózáirónak lenni Budapesten.

Kádár Endre Svájcban élt egy ideig, aztán, ha hihetünk a bizonytalan életrajzi adatoknak, majdnem az egész háborút a fronton töltötte. Találgatok, rekonstruálok, érzéseimre hallgatok. Kádár Endre nyilván ismeri nemcsak a franciás regénytípussal óriási sikert arató Molnár Ferenc műveit, de ismeri Goncourt-t, Flaubert-t, Zolát is. Mégis, csak részben hat rá ez az iskola. Mást élt át, másként érez, másként gondolkodik.

A BALALAJKA-ban tiszteletre méltó a lélektani rajz műves megmunkáltsága, a francia próza hatásáról árulkodó világos logika, a kulturált időkezelés, általában a motívumok egybeszövése, a mellékszereplők és mellékszálak súlya és játéka. De nem ez az érdekes, nem ezért nyugtalanít és ígéretes. Hanem, paradox módon, épp azzal, ami kevésbé sikerült, ami még sem a könyvben, sem az íróban nincs készen, zaklatott expresszionizmusával, töredezett prózanyelvével, itt-ott botorkáló bizonytalanságával. A regény jól meg van írva, de ez egy tehetséges jó tanuló teljesítménye. Ahol dadog, ahol nem ír jól (csak másként, mint példái), ahol görcsös, de feszült és súlyos hangulatot teremt, ahol egy későbbi, már teljesen egyéni hangú és utánozhatatlan író igér, ott izgalmas.

Hibátlannak és pontosnak látszik Marie, a roueni kiskereskedő lányának belső rajza. Gyerekkora, romantikus és felszínes érzelmei, házassági kudarca, melyet igazán meg sem akar érteni, mint ahogy persze mélyebben semmit sem ért, ahogyan csodálkozik orosz férjének az élet s a sors értelmét faggató gondolatain, ahogyan nem akarja kutatni vagy nem akar belegondolni, miért is lett a szeretője ennek az arctalan és szomorkás magyar fiatalembernek, amikor még mindig hallgatag és mélyen, súlyosan idegen orosz férjét szereti. Amint érzelmeivel nem is tud, nem is akar foglalkozni, mindez megelevenítően hiteles. Eleven és friss ez a női figura, s az író megejtően rokonszenvessé tudja tenni (mint például Flaubert kedvessé és széppé Emma Bovaryt).

Nem engedi, hogy tucathősnője a középszerűség sematikus rajzává váljon. A tucatembert élővé teszi és érdekessé.

Mindez hibátlanul sikerül, de láthatóan nem itt rejlik a könyv igazi becsvágya, ezt az ábrázolást Kádár Endre a francia lélektani regénytípusból és novellisztikából tanulhatta; ennek érettebb, „profibb” alkalmazója például Molnár Ferenc egyik első és tehetséges regényében, a RABOK-ban, vagy már említett, mára talán túlságosan elfeledett főművében, az ANDOR-ban.

A BALALAJKA írója szűknek érzi ezt a regényfajta. Korrekt és szabályosan szerkesztett prózát tud ugyan írni, de becsvágya másra sarkallja. Azzal sem törődik, hogy szépen írjon. Türedezett félmondatokat lők az olvasó elé. Ezekből hol a belső monológok csapongó szabad verse, hol taszító modorosságok születnek. „Anya és lánya animáltan...” – olvassuk, mint egy színmű szerzői utasításában, ráadásul ez az animáltan jelző, gondolom, már megírásakor túrhetetlen lehetett, főleg, ha fölös számban szerepel, mint e lapokon. Ha néhány meghökkentő mondatot idézek még, azok veszélyesen paródiára emlékeztetnek. „Mi ez? kérdezte néha próbálkozva Andrej, hogy széjjelverje a szobában levő ellenséges rezgést” – ez még érdekes és jó talán, de mit szóljunk ilyesmihez?: „Őrült nekirohanással nyakal egymásba névtelen szemrehányásuk.” Vagy másutt: „A lélek legvékonyabb drótján – épp hogy a rezgést észre vesszük – végigpedz valami kérdés, mi volt? nem tudjuk, s a felelet visszavágódik: ...borzalmas fagyást érzünk a szívünkön.” E kinosan mesterkéltsorok már az író tehetségében kezdik megingatni hitünket. Pedig inkább csak a nagyot akarás okozta izlésficamokról van szó.

A BALALAJKA keresettségéin steril kimódoltság érződik. Írójának nagy ambíciója, a cári tisztból emigráns forradalmárrá vált hős lelki fejlődésének rajza csak részben sikerült. A regény itt sokat markol, Andrej oroszországi múltja túlírt, lazán összefüggő epizódokban vetül elénk. Az epizódszerkesztés, a mozaikjelleg jó ugyan, de fárasztóan felesleges, ezt a múltat nem sikerül belülről láttatnia. Olvasmányélmények sejlének föl, de nem mint a francia regényeké, belső átéltséggel, hanem csak a couleur locale, a külső történések festésére.

A könyv igazi, nagy témája szerencsére azonban nem is ez, hanem az orosz férfi és a francia nő viaskodása. Két idegenség furcsa és szomorú küzdelme, melyben az ütéseknel is jobban fáj vagy jobban bénít és pusztít a köztük lévő nagy szakadék. Lelkek szakadéka vagy kultúráké? A BALALAJKA mindkettőről sokat elmond, hőseit áthatja valami lappangó, leküzdhetetlen, lázas tehetetlenség, krízis előtti fáradt és lassan vonagló, reménynek álcázott reménytelenség.

3

„Egy nagy tehetség a csendben” – ezzel az inkább napilapba, mint a Nyugatba való harsány címmel jelent meg Földi Mihály figyelmező írása a folyóirat egyik 1923-as számában. Földi nemsokára (vagy már az idő tájt is?) komolyan veendő sikeríró, a kor egyik irodalomszociológiai rejtélye, s ha mára joggal merült el a feledésben, legalább Karinthy róla írt paródiáját, ha közvetve is, neki köszönhetjük. Most azonban, úgy látszik, másokat, legalábbis a Nyugat olvasóit s tán szerkesztőit is foglalkoztató fejleményről számol be.

Kádár Endrének egy színművét bemutatták ugyan, de mint novellista megszuñt, prózaíróként elhallgatott. A Nyugat legközelebb tizenkét év múlva, 1935 februárjában szentel cikket neki. Ebben sincs semmi köszönet.

1934 végén ugyanis az Athenaeumnál megjelent az ÖNBÜNTETÉS, mégpedig meg-

lehetősen nagy sajtóvisszhanggal. Erről a visszhangról *Az Est*-lapok gondoskodtak: *Az Est*, a *Magyarország* és a *Pesti Napló* több lelkes és hangzatos interjúban üdvözli az újra felfedezett író. Szignóval ugyan, de neves publicisták (maguk is írók) jegyzik e reklámizű szövegeket, Pálóczi Horváth György, Rónai Mihály András és – Bálint György.

Az interjúkat gyorsan felejtjük el. Bennük Kádár Endre szűkszavúan, ám felettébb zavaros, dilettáns, áltudományos elméletet ismertető regénye értelmezéséről (eszerint hőse, mint minden ember, a világ és környezete egy-egy szeletét, hangulatrészét hurcolja szinte léghörként maga körül, s ő ilyen módon is ábrázolja). Menekülünk Bálint György kritikájához. Döbbenünk rá az újságcikkre: ha nem is liheg hamiskodó szuperlatívuszokat, azért ő is nagyon jelentős műnek véli a regényt. Visszatekintve a BALALAJKA-ra, azt egyenesen az ULYSSES-szel veti össze, s az asszociációkra épülő belső monológokra hívja fel a figyelmet: Az ÖNBÜNTETÉS most újabb fontos állomás. Nagy pszichoanalitikus regény, mondja, „színhelye egy lélek felmérhetetlen birodalma [...] Hangja sokszor szaggatott, kusza, vergődő, mint az a lelki élet, amelyet megszólaltat”. A cikk nem kapott helyet Bálint György későbbi kötetbe gyűjtött írásai között. A TORONYÓR VISSZAPILLANT bővített kiadásának névmutatójából Kádár Endre neve is hiányzik, nemhogy a vele foglalkozó kritika. *Az Est*-lapok Kádár-interjúiból és beharangozóiból, bármennyire tehetséges újságírók írták is, kiabál a rendelt reklámjelleg (az Athenaeum kiadónak közismerten szoros kapcsolata van ezzel a lapkorszernnel). Bálint Györgyöt is nyilván felkérték erre a cikkre, mégis nyegleség volna arra gondolnunk, hogy ez a feddhetetlen publicista és éles eszű, érzékeny kritikus „megvásárolható”. Tetszenie is kellett a könyvnek ahhoz, hogy érdemén felül (mert ezt éreznie kellett) így megdicsérje. Sajátos azonban, hogy egyik utolsó, életében már nem közölt összefoglaló tanulmányában (NYUGATI REGÉNY, MAGYAR REGÉNY) ezt olvashatjuk: „Általában sok európai áramlattal találkozunk itthon, múltó divat formájában, többnyire közepes íróknál. Emlékezzünk csak a Joyce-féle szabad gondolattársítás felületes, erősen felhígított verziójára, amely alig élt túl egy-két könyvszezont.” Nem valószínű, hogy a PRAE-re akar utalni, annál valószínűbb, hogy az ÖNBÜNTETÉS-re...

Még a legjobb szándékú üzleti reklám is visszaüt előbb-utóbb. Most hamar visszaütött. Nem kisebb író bősült haragra, mint Füst Milán. Már NAPLÓ-jában is bosszantotta Földi Mihály nemrég, Kádárt ajnározó cikke. Ő még akkor is kegyetlen és igazságtalanul megsemmisítő kritikát szokott mondani, ha kedvesen dicsérni akar valakit, akit különösképpen szeret (ez történt közvetlenül ezután József Attila esetében is). Most azonban az író közömbös számára, az agyonreklamozott könyvet rossznak tartja, menthetetlenül és vigasztalanul rossznak.

„Úgy e regény maga, mint a róla elhangzott vélemények, a legnagyobb irodalmi tévedés, amelyet eddig megéltem, s ezt már nincs is kedvem szó nélkül hagyni” – mondja komoran a *Nyugat* 1935. februári számának nem is *Figyelő* rovatában, hanem feltűnő helyen, elől, nyilván Móricz és Babits egyetértésével közölt tanulmányában. „Értelmeknek minden erejét összeszedve kezdtem el olvasni. Tízszor kezdtem újra... Nekifeszülök. ...Külön listát szerkeszték a szereplőkről...” Füst Milán a LÁTOMÁS ÉS INDULAT gyakorlati esztétikájával itéli olvashatatlanak, sivárnak a regényt. „Mintha fülembé csörögtek volna órákon át [...] Határtalan, ödöngő unalom mindenütt. Bámulom ezt az író! Hova lett teremtő könnyelműsége?” – álmélikodik, s szinte végig kellene idéznünk a (kötetben szintén soha nem közölt) kritikát, hiszen magunk sem tudjuk pontosabban és érzékletesebben megfogalmazni csikorgó ellenérzésünket és viszolygásunkat, melyet az ÖNBÜNTETÉS vált ki belőlünk.

A regény hidegvérű stilisztikai analízisért kiált, mint egy súlyosan beteg idegrendszerű ember orvosért. Kádár valóban feltalált, ha nem is új világlátást, de egy fáradtan

zörgő, részben érthetetlen magyar stílust. Íme, az első sorok: „Unom magam. Haza, – olvas. Fel akar állani, a járás vált unottá. Gruber közeledett. Már megint felszedett valakit! Odaajította mellé, hogy mindjárt visszajön. Mit akasztja a nyakába, ő menni akart. – Rőttes kis fiatalember – haza, haza, – olvas. Szava –: mindjárt az ötödik, vagy hatodik beléhatol, fájdalomosan: s most már vissza se tudja vonni magát!... orosz – meséli el.” Egy másik idézet, találmomra: „Bourgin-ék. André, Madeleine. Hál Istennek! Derű, a kacaja, ami velük jön: a nyílt barátság! A bárónő a két fiúval, Zeke: nos, tehát még fizető publikum is. Az aranyos Westné, vagy ötödmagával.”

Töredék mondatokból, elakadásokból vagy követhetetlen, táviratmorzsákra emlékeztető mondatroncsokból áll ez a könyv. Az ULYSSES olvasása, hogy kinomban s kedvem ellenére például hozzam, valóban kemény fáradság, de mint a jó sport vagy hegy-mászás. Az ÖNBÜNTETÉS-ből féloldalmi is keserves, vigasztalan munka.

Gruber, Zeke, West, Kulics, Havranek. Hősei nincsenek, figurákat nem elevenít meg, csak nevek szaladgálnak a papíron, száz és száz azonosíthatatlan név, akaratlanul önparódiába hajlón összezsúfolt töredék gesztus, és értelmezhetetlen, semmihez nem kapcsolható párbeszédroncs vagy szikkadt szómorzsza. „Kit? Miért? Hol? Se tér, se idő, az űrben vagyunk talán, ahol széplelkek azt mondják maguknak: én ugyan finom vagyok, de naturalista is vagyok.” Ez is Füst Milán persze, s mondom, idézném még, de csak az iménti ragyogó kifejezést ajánlom minden olvasó, sőt író figyelmébe: „teremtő könnyelműség”... Igenis, enélkül semmi jó nem születik a művészetben. S ez legalábbis humort jelent. Márpedig humornak nyoma sincs az ÖNBÜNTETÉS-ben, az érzéki képeket száműzte az írója, de a gondolati íveket sem fedezzük fel (vagyis Tandorira mégsem hasonlít, ha valakiben ez a példa rémlene fel). Kedvetlen gyorsírástechnika ez, melynek megfejtésére semmi inger nem ébred az olvasóban.

Füst Milánnak tévedhetetlen stílusérzéke van ugyan, de hírhedt is roppant és kiszámíthatatlan elfogultságairól. A BŰN ÉS BŰNHŐDÉS-t remekműnek tartja, de A KARAMAZOV TESTVÉREK-ről azt zúgja NAPLÓ-jában, hogy undorító hamisság. Nem tekintély mögé szeretnék bújni szavaival, hanem azt megvilágítani velük, miért is menthetetlenül rossz az ÖNBÜNTETÉS. Rossz? Kicsiny és erőtlen szó: rossz regény azóta is sok van, s a legtöbb érdektelen is, azonnal feledhető. Az ÖNBÜNTETÉS azonban nagy írói tragédia, egy alig látott óriási vállalkozás torzszülötte. A „legnagyobb irodalmi tévedés” – ez nemcsak, sőt nem elsősorban a hozsannázó kritikára vonatkozik, hanem magára a könyvre. Kádár tizenhárom évig dolgozott a 454 oldalas könyvön (hozzávetőleg 750–800 gépelt oldal), tízszer írta át az egészet. S persze nem is a méretek, nem a munka nagysága. A terv maga, az elképzelés gigantomániája volt hamis. „Kádár Endre, aki tudja, mi a művészet, ez esetben egy következetesen keresztülvitt lélekölő módszer, egy terméketlen és lélekpusztító módszer áldozata lett” – fejezi be keserű, ezúttal még csak nem is prófétásan mennydörgő, inkább mérgeesen hüledező szavait Füst Milán.

4

Az ÖNBÜNTETÉS nem, csak írójának rettenetes kudarca érdemel sajnálatot. Nemcsak alkotás-lélektani kóroszet ez a könyv, hanem a tehetséggel való gazdálkodás veszélyeire is mutat, ezért talán mégis megfontolandó. Kádár Endre, a kitűnő novellista, első, részben sikerült, de erős tehetséget és nagy részértékeket mutató, ma is megragadó, új prózai ösvényeken utat kereső regénye után tehetségét mindenestül elpusztító módszerrel egy vad dilettánshoz illő világmegváltó műbe fullad.

Azt mondtam a BALALAJKÁ-ról, hogy írója megtanulta a francia irodalom mértékletességét, de ennél még többet, nagyobbát, mást akar. Mégsem tanulta meg. Nemcsak a szavakat, a nyelvet, a hangulatokat és az érzelmeket kell ismerni és megeleveníteni tudni, de ismerni illik saját tehetségünk korlátait is. Kádár Endréről a BALALAJKA ígérete mellett néhány novellája marad majd fenn. Például az, melyet Illés Endre beválogatott huszadik századi antológiájába. JÁTÉK a címe. Benne egy hullaházi szolgálta hideglelősen perverz játékokat úz. Csáth Géza is felidéződik az olvasóban: pontos és súlyos novella. (Jellemző, hogy *Nyugat*-beli megjelenése után, 1911-ben a folyóirat egyik konzervatív igazgatósági tagja Hatvany Lajosnak írt levelében közölte, hogy lemond, mert: „erkölcsi zsiróval nem honorálhatom tovább azt az irányt, melyet a *Nyugat* szerkesztősége elfogad és folytat”). Egy tucat hasonló erejű elbeszéléssel Kádár Endre máig a magyar próza legelső vonalában maradt volna.

Nem biztos, hogy olyan könyvet kell kiizzadni, mely alatt a föld középpontjáig szakad be a fundamentum. Az írónak inkább kiszorgálni érdemes saját tehetségét, s nem önpusztító kalandba kergetni. A francia literatúra legszerényebb képességű művelői is tudták ezt. A magyar irodalomban lehet, hogy több a született tehetség, de ez a szerényke tudás, ez a józan mesteremberi szemlélet gyakran hiányzik. A nagyok közül Kosztolányiban van meg. S megvan Ambrus Zoltánban, Szini Gyulában, Hunyady Sándorban, akiket – talán épp ezért? – mintha kevésbé is becsülne az ún. irodalmi közvélemény.

Fanyar tanulságokat kínál e két elfeledett regény. Érdemes belelapozni a BALALAJKÁ-ba s az ÖNBÜNTETÉS-be.

Marno János

AZ ALBÁN SZÁLLÓ

aszfalt szilva, most azt fogyasztom
mialatt végig gondolok egyet s mást, no és
hogy az albán nyaralásnak is elejét
vegyem, albánia az útikönyv szerint kész
aszfaltbánya, úthálózata viszont ehhez képest
gyér, gyöngye, kezdetleges, mint mondjuk csöppség
koromban az itteni, csakhogy mit tudtam én
akkor a magyar bányavilágról, semmit
most meg már késő, arra emlékszem, hogy a göndös
gyerek apja mint élvjár havi tizezer
forintot is megkeresett, a dorogi szén-
bányában, de látni nem látom magam előtt a göndös
józsit, csak elképzelem, milyen vastag köteg
lehetett az a száz darab százforintos
a göndösné kezében, dorogon először vagy tíz